

Vladan Desnica – pisac

Vladan Desnica rođen je 17. rujna 1905. godine u Zadru.

Njegov djed, Vladimir Desnica, bio je veleposjednik, vrlo poznat dalmatinski političar, tridesetih godina 20. stoljeća načelnik općine u Obrovcu, a između ostalog i član Carevinskog vijeća u Beču. Vladimir Desnica je također pomagao hercegovački ustanak 1875. godine, organizirao prebacivanje oružja, slao novac i ljude, koji su željeli pružiti potporu ustanicima.

Koliko je Vladimir Desnica bio ugledna ličnost pokazuje i podatak da je crnogorski knez Nikola tražio njegovu podršku, a preko njega i podršku Austrije, kada je želio da se proglasi kraljem. Vladimir nije podržao kneza Nikolu.

Baka Vladana Desnice, Olga, potjecala je iz porodice Stojana Jankovića, u narodu opjevanog serdara. Ona je bila kći grofa Ilije Jankovića, posljednjeg muškog potomka ove nekada slavne loze. Ilija Janković sudjelovao je na Sveslavenskom kongresu u Moskvi 1867. godine. Na svoj porodični grb dao je urezati riječi: "Vs'o dlja Slavjanstva". Ilija Janković je sahranjen u Islamu Grčkom uz pratnju ogromne mase naroda Bukovice i Ravnih Kotara.

Brakom Olge Janković i Vladimira Desnice, dvorac Jankovića u Islamu Grčkom prešao je u vlasništvo porodice Desnica. Sin Vladimira Desnice i Vladanov otac, Uroš Desnica, rođen 1874. godine, bio je doktor prava i također vrlo ugledan političar i borac protiv austrofilске politike u Dalmaciji.

Godine 1905. Uroš i Vladimir Desnica potpisuju znamenitu Zadarsku rezoluciju, koja je prokrčila put za stvaranje hrvatsko-srpske koalicije. Do 1919. godine Uroš Desnica objavljuje članke u "Narodnom listu". Kad je "Narodni list" ugašen 1919. godine on u Zadru pokreće "Naš list", ali je već 1920. Rapallskim ugovorom Zadar pripojen Italiji, pa je time u njemu prestala svaka slavenska aktivnost sve do 1945. godine, kada je ponovo priključen Jugoslaviji.

Majka Vladana Desnice, Fani Desnica, potjecala je iz jedne bokeljske porodice, a bila je u srodstvu s poznatim povjesničarom Nikom Lukovićem. Vladan je u Zadru pohađao osnovnu školu, a gimnaziju je, kada je Zadar pripojen Italiji, nastavio pohađati u Splitu i Šibeniku, gdje je 1924. godine maturirao u klasičnom odjeljenju.

Već u djetinjstvu Vladan je s roditeljima putovao u Italiju (Venecija, Firenca i Rim). Kasnije, kao odrastao čovjek, putovao je znatno više

puta u Italiju i Francusku, a poslije Drugog svjetskog rata i u Skandinaviju i Poljsku.

Književnošću i muzikom Vladan se počeo baviti kao gimnazijalac. Imao je prilike da u roditeljskoj kući sluša razgovore poznatih intelektualaca koji su održavali veze s njegovim ocem Urošem. Tu je upoznao Marka Cara, Josipa Bersu, Josipa Jablanovića, dr. Božu Petričića, Petra Kasandrića, a naročito je na njega djelovao i stric Boško Desnica.

Kasnije o utjecaju obitelji na formiranje svoje ličnosti sam Desnica piše ovako: "Otac mi je bio čovjek velike kulture, ne samo opće nego i literarne specijalno, i vrlo istančanog ukusa, odličan stilista. U porodici su uopće to gojili i čak četiri ili pet generacija unatrag, ima tragova da su imali tog crva pisanja ... Čak je prevodio nešto Matavulja na talijanski. Literatura, historija, povijest umjetnosti i filozofija, ali u prvom redu literatura, nekako je bilo in patrimonio kod mene u obitelji i od najranijih godina sam na to upućen. ... To je bila obična tema razgovora za večerom kod kuće."

Uz književnost Vladan je volio muziku te je imao izuzetno dobar tenor; pisao je i kompozicije, pa je 14 kraćih skladbi prijavio Autorskoj agenciji NR Hrvatske. Godine 1963. Desnica je o svojem glazbenom daru rekao: "Bio sam jedno vrijeme u dilemi da li da se više orijentiranjem muzici ili literaturi. ... Jedna vrlo praktična okolnost odbila me od bavljenja muzikom. Ali često zažalim što joj se nisam sasvim posvetio."

U Parizu i Zagrebu je studirao pravo, a ondje je slušao i predavanja iz filozofije. Nakon diplomiranja 1930. godine u Zagrebu, radio je nekoliko godina u Splitu u Državnom odvjetništvu gdje je ostao do početka Drugog svjetskog rata.

Godine 1941. talijanske okupacione snage odvele su ga u Zadar za prevoditelja. Iz Zadra se sklonio u Islam Grčki 1943. godine, a odatle je prešao na oslobođeni teritorij 1944. i sa ZAVNOH-om došao u Zagreb 1945. godine. U Zagrebu radi na dužnosti načelnika pravnog odjeljenja do 1950. godine, a od tada živi kao profesionalni pisac.

Desnica je s pozornošću i sa izrazitom radoznalošću, čitao srpske i hrvatske pisce, ali i francuske, talijanske, antičke i ruske autore. Od srpskih pisaca naročito je cijenio Lazu K. Lazarevića kao konciznog i jasnog pripovjedača. Volio je i Lazu Kostića, Dositeja Obradovića, Glišića, Njegoša, Matavulja, Ivu Ćipika, Dinka Šimunovića i Mirka

Koroliju, a od stranih Stendhala, Flauberta, Dantea, Turgenjeva i Tolstoja.

Desnica je imao vrlo široko obrazovanje, a od jezika je poznavao francuski, ruski, talijanski, latinski i grčki jezik. Među autorima čija je djela prevodio bili su Foscolo, Leopardi, Carducci, Venturi, Gide, Turgenjev, Tolstoj...

Bibliografski podaci pokazuju da je Desničnin stvaralački interes bio uistinu širok. Pisao je pjesme, humoreske, koserije, novele, romane, jednu dramu, jedan scenario i jedan operetni libreto, zatim prikaze, eseje, polemike, kazališne, književne, filmske, muzičke i likovne kritike i jezične rasprave.

U povijesti književnosti Desnica će ipak ostati zabilježen kao autor literarnih djela u užem smislu. Desnica je počeo pisati, kao što sam već napomenuo, u gimnazijskim danima, ali je rijetko objavljivao svoja djela. "Črčkam tako reći otkad znam za sebe. A počeo sam objavljivati veoma kasno. Tome su dva razloga." Prvi je razlog vidio u svojstvu "kojemu mnogo dugujem i zbog kojega sam duboko zahvalan bogovima: uvijek kao početnik, imao sam pri pisanju veoma jasnu sliku onoga što želim da postignem ..., kao neki model već gotovog budućeg djela – i veoma jasan osjećaj jesam li to postigao ili nisam. A kako zadugo to nisam postizavao, ili sam postizavao samo djelomično i samo mjestimično, nisam ni objavljivao." Drugi je razlog, kako kaže Desnica, u tome što se ni inače nikad nije žurio s objavljivanjem. Upravo zato, ali i zbog drugih nepovoljnih okolnosti kao što je bio Drugi svjetski rat, djela su mu počela izlaziti tek nakon 1950. godine, dakle kada je već imao 45 godina.

U Bibliografiji objavljenoj u IV. knjizi Sabranih djela, ukupno ima 652 bibliografske jedinice, od čega je 11 izdanih knjiga, 182 rada u periodici, 104 jedinice prevedenih Desničinih djela, 37 jedinica prevodilačkog rada Vladana Desnice i 316 bibliografskih jedinica literature o Vladanu Desnici. Najznačajnija djela su mu svakako: "Zimsko ljetovanje", "Olupine na suncu", "Koncert", "Proljeće u Badrovcu", "Slijepac na žalu", "Tu, odmah pored nas", "Proljeća Ivana Galeba", "Fratar sa zelenom bradom", "Ljestve Jakovljeve" i "O pojmovima tipičnoga i njihovoj neshodnosti na području estetike". Dr. Dušan Rapo rekao je na znanstvenom skupu o književnom radu Vladana Desnice: "Nije se teško složiti ni s onim kritičarem koji je još davne 1962. godine napisao da Desnicu nije potrebno uspoređivati s drugim piscima. On je pisac s kojim će uskoro uspoređivati druge

pisce. U mnogim svojim djelima Desnica se čitalačkoj publici predstavio kao veliki majstor književne umjetničke riječi, izuzetni, suptilni psiholog, svestrani slikar, oštri promatrač i veoma senzibilni pjesnik."

Umro je u Zagrebu 4. ožujka 1967. godine i sahranjen je u obiteljskoj grobnici u Islamu Grčkom. "Čitava Gimnazija išla je u sprovod. Bilo je to u martu 1967. godine. Vladan Desnica je uz opijelo više sveštenika i govore književnika sahranjen u porodičnu grobnicu u crkvi Sv. Georgija pokraj Kule Stojana Jankovića, na mjestu gdje je sahranjeno više serdara Jankovića, Ilija Dede Janković i Uroš Desnica. Na povratku u Benkovac, primijetiše neki od nas, svuda oko dvora Jankovića bili su rascvjetani bajami Vladanova proljeća.", tako se sprovoda prisjećao Milorad Savić, jedan od ponajboljih poznavatelja baštine porodice Desnica.

Literatura: Zbornik radova o Vladanu Desnici, Zagreb 2004. Sabrana djela Vladana Desnice, knjiga IV, Eseji, kritike, pogledi, Zagreb 1975.

Vojin Bakić – kipar

Vojinov otac, Konstantin-Kosta, rođen je u Bjelovaru 1882. godine u bogatoj srpskoj obitelji. Preminuo je od upale pluća na Sušaku 1925. godine, kada je Vojinu bilo tek deset godina. Vojinova majka Jelena rođena je u primorskom gradiću Bakru 1889. godine u pomorskoj i brodovlasničkoj obitelji. Jelena je prešla na pravoslavnu vjeru upoznajući Kostu i ime Josipa, koje je prije nosila, promijenila u Jelena. Jelena i Kosta imali su šestero djece, među kojima je bilo pet sinova: Aleksandar, Milan, Vojo, Nikola i Slobodan, te jedna kći, Dušanka. Od pet sinova četvoricu su ubili ustaše 1941. godine u Jadovnom na Velebitu, a Vojo je, zahvaljujući kiparu Franu Kršiniću, izbjegao istu sudbinu.

Vojo je rođen u Bjelovaru 1915. godine. U gimnaziji je prolazio s vrlo dobrim uspjehom. Najviše se zanimao za filozofiju, sociologiju i književnost, a interesirali su ga i strani jezici poput francuskog i njemačkog, zatim crtanje i kiparstvo. Od malih je nogu pokazivao interes za gradnju nastambi za golubove i zečeve, a i za crtanje i slikarstvo. Volio je raditi s glinom i gipsom. Izradio je bezbroj skica sjedeći uz bazenu, na plaži Šoderici kraj Koprivnice, ili na bjelovarskom korzu.

Prvi put se Vojinovi radovi prikazuju u Bjelovaru 1933. godine za njegovih gimnazijskih dana pred veliku maturu. Izložio je Mojsija u gipsu, ženski torzo iz gline, izrađen prema jednoj djevojci iz razreda, i nekoliko skica i portreta.

U Bjelovaru je Vojin upoznao buduću ženu Ljubu Schneider, kćer šumarskog inženjera iz Vinkovaca. S Ljubicom se vjenčao 1942. godine.

Vojin je već u gimnaziji pokazivao želju za vlastitim gledanjem i tumačenjem pojava oko sebe, pa se često znao suprotstaviti i stavovima svojih profesora, što je ponekad dovodilo do nesporazuma i sa samim direktorom, ali su tom samosvjesnom mladiću stručnjaci za likovne umjetnosti proricali veliku budućnost. Već mu je njegov profesor crtanja u sedmom razredu gimnazije rekao: "Bakiću, Vi ste izrazit talent i nemojte to iznevjeriti." Slično je tvrdio i Ivan Meštrović, koji je u zapažanjima o studentima Akademije likovnih umjetnosti, iznesenim u knjizi "Uspomene" Bakićeve radove ocijenio najvišom ocjenom.

Nakon završene gimnazije, Vojin je najprije upisao studij prava, ali mu taj nije odgovarao, pa je već sljedeće godine, uz pomoć braće Aleksandra i Milana, upisao Akademiju likovnih umjetnosti. Prve dvije godine je završio u klasi profesora Frana Kršinića, a druge dvije u klasi profesora Roberta Frangeša-Mihanovića.

Prvu samostalnu izložbu Bakić izlaže u bjelovarskom Glazbenom zavodu (dvadesetak skulptura i tridesetak crteža).

Vojin se nije politički opredjeljivao, ali je sudjelovao u nekoliko prijeratnih demonstracija lijevih stranaka i organizacija. Međutim, opredjeljenje se ubrzo nametnulo samo od sebe. Godine 1941. sva četiri Vojina brata odveli su ustaše prvo u logor Danicu, a zatim u Jadovno na Velebitu gdje su sva četvorica ubijeni. Vojina su ustaše također uhapsili, jednog vrućeg srpanjskog dana 1941. godine ispred ulaza u stan u Mihanovićevoj ulici. Izbjegao je sudbinu braće jer je njegov učitelj i mentor Fran Kršinić pismeno garantirao za njega i na taj način se sam izložio opasnosti. Vojo je bio i vojni bjegunac: dobio je poziv za domobranstvo, ali se nije odazvao. Imao je također i lažnu osobnu iskaznicu na ime Ivan Stilinović.

Kršinić mu je pronašao posao nakon izlaska iz zatvora: budući veliki kipar je otad na Zagrebačkom velesajmu krpao i popravljao modele raznih životinja, a kasnije je prešao na Agronomski fakultet, gdje je po narudžbi profesora izrađivao modele životinja koji su još i nakon Drugog svjetskog rata služili za demonstriranje studentima.

Za vrijeme rata Vojo se rodio sin Zoran, 1942. godine. Nakon majčine smrti 1951. godine, Zoran je poslan Vojinovoj majci u Bjelovar, a kipar odlazi u Pariz, gdje provodi godinu dana.

Cijelo Bakićevo poslijeratno stvaralačko razdoblje ispunjeno je traganjima u kojima on vodi uzbudljiv i često fascinantniji dijalog s pojedinim velikim ostvarenjima (i, gotovo uvijek, s velikim kreativnim problemima) klasične i moderne skulpture. Kroz različite faze tog dijaloga, i u intimnoj i, osobito, u monumentalnoj plastici, kojom je na poseban način obilježen cjelokupan njegov opus, Bakić, čini se, i svojoj umjetnosti i kiparstvu uopće postavlja postupno sve dublja pitanja i otkriva sve obuhvatnije, sve mnogoznačnije odgovore. Od njegovih brojnih djela navodimo tek nekoliko: Spomenik strijeljanima (u Bjelovaru), 1947; Spomenik Stjepanu Filipoviću (u Valjevu), 1949-1955; Autoportret, 1952; studiju za spomenike Marxu i Engelsu, 1950-1953; Bik, 1950; Torzo, 1956; Spomenik pobjede (u

Kamenskom), 1958-1968; Spomenik žrtvama (u Dotrščini), 1964; Spomen-obilježje naroda Hrvatske (u Kragujevcu), 1978-1981; Spomenik revoluciji (na Petrovoj gori), 1982.

Bakićeva velika, monumentalna djela, nekonvencionalna, nadilazeći i stvarne i moguće intencije naručitelja, i strana svakoj službeno proklamiranoj "estetici", komunicirala su sa svojim publikama zacijelo prije svega zato što su one u njima naslućivale, ili možda čak i prepoznavale, sumnje, dileme i otkrića njihovih stvaralaca, to jest uzbudljivost, a ponekad valjda i smislove njegove kreativne drame. Smještena ili u komemorativnom namjenom ograničena i artikulirana područja ili u slobodan, praktički neograničen krajolik, ta su djela imala veoma širok i raznolik krug gledatelja: i promjenljive ali u pravilu zainteresirane grupe koje su im dolazile u pohode, i stalno okruženje sastavljeno od okolnog stanovništva, i povremene "slučajne" posjetitelje, putnike, prolaznike i namjernike.

Ali i ostala Bakićeva ostvarenja, pa i čitavi dijelovi stvaralačke faze njegova opusa, imali su česte susrete s publikama kao potencijalnim sugovornicima: na uistinu vrlo brojnim izložbama na kojima je on sudjelovao ili su mu bile posvećene – u Bjelovaru i Zagrebu, u Osijeku i Dubrovniku, na Rijeci, u Poreču, u Ljubljani i Beogradu, u Londonu, u Stuttgartu, Berlinu, Mainzu, Erlangenu, Kasselu, Bochumu, u Parizu i Antibesu, u Bruxellesu, u Veneciji, Milanu i Rimu, u Lausannei i u Bratislavi, u Washingtonu, u Sao Paulu... Njegovu umjetnost upoznalo je u živom kontaktu više nego impozantno mnoštvo njegovih suvremenika.

Međutim, još za njegova života imale su nastupiti okolnosti u kojima će se, i to upravo u njegovoj domovini i na dijelu njegova kiparskog opusa, pokazati kako se živ kontakt čovjeka i skulpture može pretvoriti na najgrublji način, u svoju suprotnost. Najprije je, kao da nagoviješta tu katastrofičnu mogućnost u proljeće 1956., požar bivšeg Meštrovićeva ateljea, u koji se Bakić prije nekoliko godina bio uselio s četvoricom drugih umjetnika, uništio "stotinjak" skulptura, mape s crtežima, fotografije i dokumentaciju te nekoliko završenih spomeničkih studija. Njegovi prijatelji o tome svjedoče: "Od Valjevca ni traga, potpuno je izgorio. Bilo je tamo i kartona. Vojo je te godine izlagao na Bijenalu u Veneciji. Samo 'torte' od kamena stoje. Vatra je bila jaka, razorna, jer je atelje bio građen od borovine, inače bogate smolom. Gasili su hladnom vodom, a mramor vreo do usijanja. Dotakao si kamen, a on samo kora, iznutra mekan kao jaje..." To je bila velika nesreća.

Ali prava tragedija, tragedija ljudskosti, događala se četvrt stoljeća kasnije, za Domovinskog rata, kada je namjernim demoliranjem uništen niz Bakićevih velikih spomeničkih i ostalih skulptura: Spomenik pobjedi u Kamenskom, Spomenik strijeljanima u Bjelovaru, Spomenik Gudovčanima, Spomenik bilogorskim partizanima u Bačkovici, Spomenik palim partizanima u Čazmi, poprsje Ivana Gorana Kovačića u Karlovcu, oštećeni spomenici na Dotršćini, bista Josipa Broza Tita u Velikom Trojstvu, Spomenik revolucije na Petrovoj gori, s kojega i dan-danas kradljivci skidaju ploče od nehrđajućeg čelika...

A pojedine su Bakićeve skulpture i "nestale", što se odnosi najvećim dijelom na one na bjelovarskom gradskom području koje su sklonjene (valjda zato da ne bi bile uništene), ali do danas nisu vraćene na svoja mjesta. Vjerojatno su malobrojni oni suvremeni umjetnici čiji je opus u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata namjerno i planski devastiran kao Bakićev. Dakako, u bjesomučnosti vandala koji su zamišljali, poticali i izvodili te rušilačke akcije lako je prepoznati jedan od najdrastičnijih oblika masifestacija "govora mržnje": za ideološku isključivost, misaonu ograničenost i obogaljeni senzibilitet pojedinca i društvenih grupa čija je misija bila uništavanje Bakićevih spomenika, i sama komemorativna namjena tih umjetničkih djela, i tematske oznake koje su im pridavane, i – možda prije svega – nacionalna pripadnost njihova autora bile su dovoljni motive za rasplamsavanje slijepe, neodoljive, bezgranične mržnje. No ne otkriva li se u tom vandalskom mahnitanju ujedno i neobjašnjivi – ali valjda praiskonski – bijes s kakvim se svaki fetišizam, kad god mu se za to pruži prigoda, nastoji osvećivati svakom istinski kreativnom ljudskom naporu?

Od 1956. godine – one iste kada mu je požar ateljea uništio dobar dio gotovo dvadesetogodišnjeg rada – Bakić je uglavnom redovno boravio po nekoliko mjeseci u uvali Duboka kraj Gršćice na otoku Korčuli. Vjerojatno ga je taj boravak uz more krijepio, pa i oporavljao i tješio u prvo vrijeme nakon teških gubitaka što ih je pretrpio u požaru. U svakom slučaju, mediteranska sredina pogodovala je stvaralačkom radu, o čemu svjedoči stara ribarska kuća preuređena za atelje u Dubokoj.

Zatim su došle godine najintezivnijeg rada, godine zrelosti; izložbe su se nizale jedna za drugom, a s njima i putovanja po svijetu... Kad je navršio pedeset i petu, Bakić je izgubio majku: doživjela je da joj sin bude slavan i slavljen. Tri godine kasnije zadesila ga je, pomalo

neočekivana, radost: dobio je (izvanbračnu) kćer, Irenu. Zatim mu se počela približavati starost, najprije polako pa sve brže. Njezin je dolazak najbolnije osjetio kada mu je, 1989. godine, umrla sestra – njegova Seka koja je bila svojevrstan stožer okupljanja čitave obitelji. Onda su ubrzo, za dvije godine, suviše rano da bi ga poštedjele svoje okrutnosti, stale stizati vijesti o uništavanju njegovih djela, i to nije bilo kao požar ateljea: od tih ciljanih, otvoreno adresiranih i bestidno jasno potpisanih udaraca ništa ga nije moglo obraniti, i za rane što su ih oni izazivali nije bilo lijeka niti u najljepšoj zamislivoj jadranskoj uvali niti, pogotovo, u nekim novim kreativnim poticajima.

Kad je početkom 1992. godine stigao još jedan, ovaj put sudbinski udarac, iznenadna smrt njegova pedesetogodišnjeg sina, preostao je još jedan, konačan izlaz. Vojin Bakić umro je 18. prosinca 1992., u sedamdeset i osmoj godini u Zagrebu.

Literatura: M. Prelog, "Djelo Vojina Bakića" u: Pogledi (Zagreb), sv. 12, 912-919, 1953. M. Prelog, Vojin Bakić (Mala likovna biblioteka), Zagreb 1958. T. Maroević, Vojin Bakić, Zagreb 1998. D. Matić, Vojin Bakić – moj prijatelj, Zagreb 2007.

Sava Mrkalj – jezikoslovac i literat

Sava Mrkalj se rodio u Lasinjskom Sjeničaju, u zaseoku Mrkalji.

Prema Đorđu Rajkoviću to je bilo 1783. godine, a po Dimitriju Nikolajeviću bilo je to 29. rujna 1782. godine.

U Katalogu zagrebačke Arhigimnazije iz 1803./1804. godinu, stoji da se Savin otac zvao Petar, a ime majke se nigdje ne spominje. O njoj se ipak nešto zna ili se bar pretpostavlja. Doktor Saks, koji je kasnije liječio Savu, zabilježio je: "Sabbas Merkaly bio je odgojno zapušten od strane njegove duševno poremećene i zločeste matere i prepušten vlastitoj sudbini".

Očito je da je Mrkalj bio iz obitelji slabog imovnog stanja te da se sam izdržavao dajući instrukcije dok je pohađao zagrebačku Arhigimnaziju.

Osnovnu školu je Sava završio u Sjeničaju, a bogosloviju u Karlovcu 1798. godine. Nakon natječaja u ožujku 1799. godine, Mrkalj je izabran za učitelja Slaveno-serbske škole u Gospiću. Mrkalj je ondje bio ometan u svom nastavničkom poslu i od trgovačkog i od oficirskog staleža, pa krajem ljeta 1799. godine prekida službu, ali bude vraćen u studenom 1800. godine te ondje održi još jedan školski tečaj. Znamo da je Sava otišao u Zagreb na školovanje 1803./1804. godine. Ondje završava oba semestra prve godine Arhigimnazije s odličnim uspjehom.

U Katalogu zagrebačke Arhigimnazije stoji da je Sava stupajući u nju imao 22 godine. Između 1804. i 1806. godine Sava je student filozofije u Zagrebu na Kraljevskoj akademiji znanosti. Obje godine završio je s odličnim uspjehom i bio je među najboljima. U prvoj se godini naročito istaknuo u logici, povijesti filozofije i matematici, iz kojih je polagao javni ispit. Na kraju druge godine polaže javni ispit iz arhitekture, hidrotehnike i metafizike.

U koautorstvu s izvjesnim Pavelom Doktorovićem, slušateljem prava, 1805. godine sastavlja Odu Kirilu Živkoviću, episkopu pakračkom (1786. – 1807.).

U Pešti je na studijima filozofije i matematike. Ondje je cijenjen kao jedan od "najučenijih Srbalja, doktor filozofije, iskusan astronom i matematik".

Sava je ondje objavio i svoje životno djelo "Salo debeloga jera libo azbukopretres" koje je potreslo znanstvenu javnost, a kojim je fascinirao Jerneja Kopitara i oduševio Vuka Karadžića. Karadžić čak u Pismenici 1814. godine upotrebljava Mrkaljevu azbuku "jerbo za

Serpski jezik lakša i čistija ne može biti od ove". Naime, Mrkalj je u svojem "Salu debeloga jera..." iz osnova reformirao ondašnju azbuku i predložio novu na osnovi pravila "piši kako govoriš".

U srpnju 1811. godine nalazi se u Plaškom. Odakle podnosi molbu na ruskoslavenskom jeziku da se zamonaši u manastiru Gomirje. Molba je usvojena već 31. srpnja iste godine, a u kolovozu 1811.

zamonašen je kao kaluđer Julijan. Uskoro, 20. rujna 1811., putem Konsistorije traži od austrijskih vlasti da prijeđe u zavičaj koji se nalazio u to vrijeme pod francuskom upravom. Nakon toga, dugo su vođeni sporovi oko njegova ponašanja u manastiru. U primitivnoj i nemilosrdnoj sredini učeni kaluđer bio je "bijela vrana" i postao je predmet podsmijeha i uvreda.

Zbog neuklapanja u kolektiv, početkom prosinca 1811. problematični namjesnik Partenije Oklobdžija montirao je protiv Save tužbu Konsistoriji: "Nikom ne da mira, sveštenike zove volovima i magarcima, sve isprebija." Vrlo je vjerojatno da su tužbe bile lažne, budući da je Sava bio nizak i nedovoljno jak da bi nekoga tukao. Spor je rješavao arhimandrit Josif Rajačić. Rajačić je tražio da Mrkalja izbace iz manastira, ali episkop je tražio da Savu prime natrag. Rajačić je nakon povratka Mrkalja u manastir napisao da "nijedan od Braće i služitelja neće ni jednu reč s njim progovoriti". Nakon novih tužbi protiv Mrkalja, Konsistorija je 30. lipnja 1813. godine lišila kaluđera Julijana Mrkalja toga čina i otpustila ga iz manastira.

Savin život između 1813., dakle od odlaska iz manastira, i 1825. vrlo je mutan. Čini se da je Mrkalj 1814. godine otišao u Zagreb i nastanio se ondje kod nekog trgovca kod kojeg je bio i učitelj. Vrlo je lako moguće da se Mrkalj nakon toga odlučio vratiti na Kordun, gdje je u selu Bović bio učitelj.

Godine 1817. iz Karlovca šalje bečkim "Novinama Srbskim" napis "Palinodija libo obrana debeloga jera", a zatim i "Predloženiju protivu Obrane". Potom je napisao i nekoliko pjesama, a iste se godine dopisuje i s Vukom Karadžićem.

Godine 1820. boravio je u Dalmaciji, ali se ne zna od kada i do kada. Prvo je bio u Šibeniku, pa je učitelj u Dubrovniku, iz kojega se u proljeće 1820. godine vraća u Šibenik, gdje se zapošljava u Konsistoriji Eparhije. Ondje se očito zadržao do 1822. godine, kada ga nalazimo u Zemunu s pasošem Visoke banske generalne komande.

Iste godine je nastao sonet Zemuncima, prvi srpski sonet u jampskom jedanaestercu.

Mrkalj je potom vrlo vjerojatno otišao u Glinu, gdje je bio općinski učitelj između 1822. i 1824. godine, ali je odande otpušten i otišao je u Šabac, boravio u Srijemu i u banatskom manastiru Sveti Đurađ.

Iz Banata se Mrkalj vratio tek 1825. godine u Karlovac, gdje opet radi kao privatni učitelj. Boravi i u Vojniću, odakle u bijedi i očajanju traži od Konsistorije Eparhije u Plaškom kopiju nekadašnjeg otpusta iz vojne službe i potvrdu da nije svojom krivicom razmonašen, kako bi se opravdao pred vojnim vlastima.

Ovdje Mrkalj navodi kako se nadao da će biti postavljen za učitelja u Učilištu koje je trebalo biti otvoreno, a ne da će biti u manastiru jedan od kaluđera. Kako sam Sava piše, prognan je bio iz Gomirja ne znajući zbog kakve krivice i potucao se po svijetu "s groznoju sudboju svojeju i užasnim svojim ščastjem"

Dana 1. kolovoza stiže mu odgovor od Konsistorije koja mu piše da je sam svojom krivicom izgnan iz manastira. Čini se da je Mrkalj već tada bio psihički neuravnotežena ličnost. Naime, toga je studenog ranio nožem jednog nastavnika kojem je davao privatne satove latinskog jezika. Navodno ga je nastavnik zamolio da mu prevede krštenicu, na što je Sava pristao, a kad ga je zamolio da mu da prijevod Sava se uvrijedio i zabio mu nož u vrat.

Iz karlovačkog zatvora Sava je poslan u Slunjsku regimentu, a potom u Prvu bansku regimentu, gdje leži u zatvoru u Glini. U Glini u zatvoru ga pregledava liječnik koji kaže da se kod bolesnika manifestira ludilo u obliku fiksne manije gonjenja, do čega je došlo uslijed teških egzistencijalnih problema, neostvarenih ambicija, emocionalne napetosti, gubljenja podrške episkopa Miokovića, a liječnik ne isključuje ni organsku bolest.

Mrkalj je tražio opet povratak u manastir. General Pavle Radivojević šalje uz Savinu molbu i njegov liječnički nalaz te kratak životopis mitropolitu Stratimiroviću. Mitropolit učtivo odbija Mrkaljevu molbu odgovarajući kako je već boravio u tri manastira i kako se nije ondje dobro snašao.

Godine 1827. Sava se nalazi u karlovačkoj bolnici, gdje su mu dali "duhovnika da mu daje pouku u moralu i veri". Međutim, Dvorski ratni savjet mu je dao duhovnika koji je bio daleko od pravog sveštenika, "nebriga i ispičutura". Duhovnik Jovan Dijaković je samo Mrkalja izazivao, a nakon nekog vremena digao je ruke od njega, pa je izvijestio kako Mrkalju "u Karlovcu nema lijeka".

U čast Mušickog, koji je 29. srpnja 1828. godine instaliran za vladiku Gornjokarlovačkog, Mrkalj piše sonet koji je objavljen tek 1839. godine, šest godina nakon Mrkaljeve smrti.

Liječnik Saks koji liječi Mrkalja piše te godine opširan izvještaj o jednogodišnjem Mrkaljevu liječenju, i u izvještaju, između ostalog, stoji da je za njegovo sadašnje stanje kriva strogost i oholost u nastavi i loš majčin odgoj. On za Mrkalja preporučuje život u prirodi i povratak u neki manastir. Na to Radivojević moli ponovo za Mrkalja da ga se primi u manastir. Molba stiže Josifu Rajačiću, koji daje negativan odgovor, navodno zbog nepovoljnih uvjeta u manastiru i zbog ranijih sukoba.

Povodom Nove Godine 1829. nastaje Madrigal za Novu Godinu i Mlogopoštovanoj Gosp. Namesti Jeleni Dijaković za Novu godinu, sonet posvećen supruzi onoga duhovnika koji je bio zadužen za njega u karlovačkoj bolnici. Mušicki se smilovao tada na Mrkalja i predložio da ga se pošalje u neki srijemski manastir, odakle bi obilazio ostale manastire i ondje bivao kao gost. Međutim, mitropolit Stratimirović nije odobrio ovu zamisao, jer su kaluđeri navodno zauzeti svojim poslovima, a manastiri nemaju ni svoju apoteku, ni svojeg liječnika.

Između 1830. i 1833. Mrkalj boravi u duševnoj bolnici u Beču. Ondje ga jedino posjećuje Vuk Karadžić. Jedno vrijeme ondje nije mogao više govoriti niti je dobro čuo. Dan njegove smrti nije poznat, ali se zna da je umro sam i nesretan, između travnja i rujna 1833. godine.

Literatura: S. Mrkalj, *Pesme i spisi*, Topusko 1994, (priredio Ž. Ružić). V. Opačić-Lekić, *Sava Mrkalj – život i djelo*, Novi Sad 1978. G. Nikoliš, *Sava Mrkalj – Povijest o jednom stradalniku*, Zagreb 1980. S. Gavrilović, "Prilog biografiji Save Mrkalja" u: *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, sv. 4-5 za 1956-57, Novi Sad 1958, 256-261. M. Ivić, "O jeziku Save Mrkalja" u: *Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u SR Hrvatskoj*, Zagreb 1988, knjiga I, 47-52. S. Korać, "Prilog Korduna književnosti srpskoj i hrvatskoj: Sava Mrkalj" u: *Vjetrom vijani, Spomenica Srpskog kulturnog društva Prosvjeta*, Zagreb 1971, 102-106. M. Leskovic, "Nekoliko podataka za biografiju Save Mrkalja" u: *Naučni zbornik Matice srpske, Serija društvenih nauka I*, Novi Sad 1950, 134-141. M. Moguš, J. Vončina, *Salo debeloga jera libo azbukopretres Save Mrkalja*, Zagreb 1983. M. Radeka, "Nekoliko priloga o Savi Mrkalju" u: *Zbornik Matice srpske za istoriju*, Novi Sad 1985, knjiga XXXI, 65-78. L. Čelap, "Jedan detalj iz života Save Mrkalja" u: *Letopis Matice srpske*, Novi Sad 1955, knjiga 376, sv. IV, 440-441.

Nikola Tesla – izumitelj svjetskog glasa

Nikola Tesla rođen je u ličkom selu Smiljan kod Gospića 1856. godine.

Otac mu je bio sveštenik Srpske pravoslavne crkve. Sa izvjesnim prekidima u školovanju zbog svojeg krhkog zdravlja Tesla je osnovnu školu završio 1866. godine u Gospiću, a gimnaziju s maturom u Rakovcu kod Karlovca 1875. godine. Godine 1877. otputovao je u Graz i ondje se upisao u Tehničku visoku školu.

Nikola je bio marljiv đak koji se s velikim entuzijazmom bacao na studiranje i na višesatni rad u laboratorijima fakulteta. Međutim, zdravstvene teškoće i materijalni problemi koji su nastupili nakon očeve smrti, prisilili su Teslu da se jedno vrijeme zaposli u Mariboru. Studije je nastavio u Pragu 1879. godine, ali ih definitivno napušta i zapošljava se u 1881. godine u jednom telefonskom poduzeću u Budimpešti.

Ondje je Tesla već 1882. godine došao do zamisli kako da stvori pokretno magnetsko polje i kako da ga primjeni u indukcijskom motoru.

Potom odlazi u Pariz i Strasbourg gdje radeći na usavršavanju električnih strojeva jednosmjerne struje stječe izvjesnu praksu, tako da je mogao poduzeti konstruiranje prototipa svojeg indukcijskog motora.

Najzad odlazi u New York i radi kod Edisona, tada već znamenitog pronalazača. Nedugo zatim dolazi do razilaženja između Edisona i Tesle zbog razlike u gledanjima na razvoj elektrotehnike i posebno na ulogu izmjenične struje u njoj. Tesla 1885. godine osniva "Teslino društvo za lučno osvjetljenje", a zatim 1887. "Teslinu elektrotehničku kompaniju".

Tesla 1887. godine prijavljuje svoje najznačajnije patente koji predstavljaju fundamentalne pronalaskе polifaznog sistema prijenosa električne energije, indukcijskog motora i odgovarajućih transformatora i generatora. Sve te patente otkupljuje Westinghouse na Svjetskoj izložbi u Chicagu 1893. godine. Ubrzo dolazi i do prve velike primjene Teslinog sistema: 1896. godine ovaj je sistem, putem svjetskog natječaja, izabran za korištenje snage Nijagarinih slapova.

U posljednjem desetljeću 19. stoljeća Teslina istraživanja dovode do novih otkrića na polju struja visoke frekvencije i visokih napona. Tesla

najprije konstruira visokofrekventne alternatore, koji dugi niz godina predstavljaju temelj emisionih radio-stanica, a onda prelazi na proizvođenje neprigušenih elektromagnetskih valova. Tesla je još 1897. godine u svojem stalnom laboratoriju u New Yorku otkrio i patentirao za radio-veze fundamentalni princip rezonancije po dva električna kola na emisionom i na prijemnom planu; on je isto tako prvi primijenio uzemljenu četverovalnu antenu. Za prijem udaljenih radio-signala Tesla konstruira čitav niz vrlo osjetljivih detektora.

Tesla je u Colorado Springsu, gdje je boravio 1899. godine, otkrio i po njemu kasnije prozvani, transformator, i pomoću njega stvarao snažna električna pražnjenja u obliku munja, realizirao električno osvjetljenje bez žica i otkrio mnoge druge fizičke i fiziološke osobine struja visoke frekvencije. Ove struje primjenjuju se i danas u medicinskoj terapiji, elektrotermici i drugim oblastima, a prema principima koje je postavio Tesla.

Godine 1898. Tesla je konstruirao model broda bez posade, kojim se upravljalo s obale pomoću radio-valova.

U međuvremenu, Tesla je putovao u Europu i ondje je stručnjacima iz Francuske i Velike Britanije održao niz predavanja. Godine 1892.

Tesla je došao u domovinu i tom prilikom posjećuje poslije Gospića Zagreb i Beograd.

Nakon povratka u Ameriku Tesla nastavlja rad u svojem laboratoriju u New Yorku kojeg je 1895. godine zahvatio požar uništivši pritom mnoge prototipove, modele, aparate, spise i crteže. Međutim, Tesla je svojim radom brzo nadoknadio uništeno i ubrzo pristupa izgradnji laboratorija-radio-stanice u Coloradu od 200 kW. Sve je to iziskivalo velika sredstva. Još je više novaca bilo potrebno za izgradnju velike radio-stanice na Long Islandu kod New Yorka.

Ovo zdanje goleme površine i s tornjem visokim preko 50 metara, trebalo je opremiti mnogim postrojenjima da bi se ostvario Teslin svjetski sistem radio-veza, za emitiranje informacija kao i signala točnog vremena. Tesla nije mogao sam podnijeti takve troškove, a za ovako revolucionarno djelo još nije bilo sluha u svjetskoj javnosti, tako da do završetka radova nije ni došlo. Stalno smanjivanje prihoda tijekom Prvog svjetskog rata i konstantni sporovi koje je Tesla vodio s drugim znanstvenicima zato da bi zaštitio svoje patente utjecali su na intenzitet i efikasnost Teslinih radova.

Ipak, iz toga perioda proističu, između ostalih, njegovi patenti iz strojne tehnike (parne turbine) i industrijske kemije (postupak za dobivanje ozona).

Tesla se u godinama nakon Prvog svjetskog rata bavi pisanjem stručnih članaka, autobiografskih podataka i kritičkih osvrti na pojedina aktualna pitanja od općeg značenja. Teslina imaginacija ni u to vrijeme ne miruje. Njegovi crteži-planovi raketnog automobila i aviona-rakete za vertikalno uzlijetanje nisu ni danas izgubili na aktualnosti i interesu. Jedan od Teslinih intervjua, objavljen još 1917. godine u časopisu "The Electrical Experimenter", pokazuje da je on već tada imao kompletnu zamisao radarskog sistema sa emisijom i refleksijom trenutnih a snažnih impulsa.

Svoju ideju o interplanetarnim telekomunikacijama pomoću ultrakratkih radio-valova izložio je Tesla još 1921. u članku koji je objavio časopis "Electrical World". Poslije 1930. Tesla se postepeno povlači u usamljenost, koju jedino prekidaju posjete najbližih prijatelja ili rođaka.

Svoj veliki ugled Tesla je u prvim godinama Drugog svjetskog rata aktivno založio da bi podržao i ohrabrio borbu svojeg naroda u domovini za opstanak. Tesla, čovjek koji je svojim djelom obogatio čovječanstvo, umro je u materijalnoj oskudici, u sobi jednog njujorškog hotela u siječnju 1943. godine, gdje je proveo i posljednje godine svojega života.

Za svoja otkrića Tesla je dobio najveća priznanja. Mnogi fakulteti, akademije i znanstvene institucije promovirali su ga kao počasnog doktora znanosti ili mu dodijelili povelju i medalju za visoke doprinose i zasluge u tehnici i znanosti.

U vrijeme kada se navršilo 100 godina od Teslina rođenja, Međunarodna elektrotehnička komisija usvojila je njegovo ime za naziv jedinice magnetske indukcije (oznaka T), pa je na taj način i Tesla stupio u red najzaslužnijih ljudi za razvoj znanosti o elektricitetu, kao što je to slučaj s Faradayem, Maxwellom, Voltom, Ampèream, Herzom i drugim zaslužnim velikanima.

Teslina ostavština: knjižnica, dnevnik iz Colorada u rukopisu, prepiska i drugi dokumenti, laboratorijski instrumenti koji su se sačuvali, kao i neke osobne stvari, nalaze se u Muzeju Nikole Tesle u Beogradu. U ovom muzeju čuva se i urna s njegovim pepelom. U

Smiljanu je na 150. godišnjicu Teslina rođenja, 10. srpnja 2006. godine, otvoren u njegovoj rodnoj kući memorijalni muzej.

Literatura: V. Popović, "Nikola Tesla" u: Enciklopedija Jugoslavije, sv. 8, Zagreb 1971, 328-329. M. Cheney, Tesla-čovjek izvan vremena, Zagreb 2003. A. J. Beckhard, Nikola Tesla: genij elektrotehnike, Zagreb 2004. V. Muljević, Nikola Tesla – slavni izumitelj, Zagreb 2000. M. Matić, Teslino proročanstvo, Beograd 1989. N. Tesla, Moji izumi - My inventions, Zagreb 1991. J.J. O'Neill, Nenadmašni genije, Beograd 1956. V.N. Njegovan, Nikola Tesla 1856 – 1956, Zagreb 1956. Č. Petešić, Genij s našeg kamenjara, Zagreb 1976. F. Škiljan, Nikola Tesla – čarobnjak tehnike, Zagreb 2006.

Impressum

Dr. sc. Filip Škiljan Znameniti Srbi u Hrvatskoj, I. dio

Za izdavača: Prof. dr. Milorad Pupovac

Grafičko oblikovanje: Finale: dizajn videozvuk

Lektor i korektor: Mladen Škiljan

Štampa: Grafocentar; Naklada: 1000 kom.

Izdavač: Srpsko narodno vijeće Zagreb, 2009.

Knjiga je izdana uz financijsku potporu Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 717989. ISBN 978-953-7442-05-7 (cjelina) ISBN 978-953-7442-06-4 (I dio)

Zagreb, 2009.

ISBN 978-953-7442-05-7 (cjelina) ISBN 978-953-7442-06-4 (I dio)

Sadržaj

	Strana
Predgovor.....	2
Petar Preradović – pjesnik.....	3
Josif Rajačić - srpski patrijarh	8
Milutin Milanković - znanstvenik svjetskoga glasa.....	17
Josif Runjanin - tvorac glazbe Lijepe naše domovine.....	22
Grigor Vitez - dječji pjesnik.....	25
Đuro Kurepa - znanstvenik svjetskoga glasa.....	29
Gajo Petrović - filozof	31
Svetozar Pribičević – političar.....	36
Gojko Nikoliš - revolucionar i liječnik.....	43
Vladimir Desnica – pisac.....	48
Vojin Bakić – kipar.....	52
Sava Mrkalj - jezikoslovac i literat.....	57
Nikola Tesla - izumitelj svjetskog glasa.....	61
Impressum.....	60